

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
У 5-11 КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
У 2016/2017 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ З УРАХУВАННЯМ ЗМІН У
ПРОГРАМАХ.**

Олена КОТУСЕНКО,
головний спеціаліст департаменту
загальної середньої і дошкільної освіти
Міністерства освіти і науки України

Анатолій ФАСОЛЯ,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

Таміла ЯЦЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

Галина БІЙЧУК,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

Ми вчимося, на жаль, для школи,
а не для життя.

Л. А. Сенека (I ст. н.е.)

Читати – мислити,
читати – відчувати,

Кожен новий навчальний рік – неначе перший. Нові плани, надії, сподівання, віра... Чи збудуться вони, значною мірою залежить від уміння вчителя планувати свою діяльність, бачити близькі й віддалені цілі, забезпечувати наступність і перспективність у визначенні їх.

У минулорічних методичних коментарях автори зосередили увагу на загальних питаннях: роль і місце української літератури серед інших шкільних дисциплін, мета і основні принципи навчання, сутність діяльнісного, особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, особливості навчання літератури в різних вікових групах, реалізація положень Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (Українська мова і література в школі. – 2015. – № 4. – С. 8–12).

Цьогоріч пропонуємо сконцентруватися на проблемі методичного інструментарію реалізації ідей особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання на уроках літератури, зокрема формування загальнонавчальних умінь, розроблення і застосування компетентнісно зорієнтованих завдань, використання інформаційно-комунікаційних технологій

Однак насамперед виокремлюємо проблему, яка потребувала уваги завжди, а в умовах сьогодення її актуальність загострилася в рази. Ідеться про врахування у навчально-виховному процесі специфіки предмета «література». Сьогодні змінилося ставлення молоді до книги, яка все частіше сприймається лише як одна зі складових медіакомплексу – Інтернету, періодики, телебачення, радіо тощо. Читання, втративши свій престиж, набуло нових рис. На зміну «дозвіллєвому» приходять читання «на вимогу», естетичні мотиви поступаються місцем прагматичним. Орієнтація на одержання інформації формує в учня установку на когнітивне читання, тоді як естетичне, за своєю сутністю смислове (діалогічне), читання залишається поза увагою; застосовувані методики навчання не завжди співвідносяться з реаліями

сьогодення. Маємо докласти всіх зусиль, щоби не звести навчання літератури до формально-когнітивного процесу.

Вивчення літератури як мистецтва слова

Вивчення літератури як мистецтва слова вказує на зорієнтованість навчальної діяльності на емоційно-естетичне сприйняття художнього твору, переживання краси його форми та етичного змісту.

Вивчення літератури з естетичних позицій передбачає врахування таких положень:

- 1) найважливішим критерієм цінності художнього твору є його естетична вартість;
- 2) художній твір є «голосом» автора, його «посланням» читачеві, у якому міститься певна ідея, думка, бачення проблеми тощо. Завдання читача – «побачити» й «почути» автора, розкрити авторські й створити власні смисли прочитаного;
- 3) зображене є «віртуальною реальністю», створеною за законами художньої умовності, яка є основою твору;
- 4) повноцінне сприймання художнього твору засновується на співтворчості автора й читача, а співтворчість – на знанні учнем законів побудови художнього твору;
- 5) повноцінне сприймання національної літератури можливе лише в контексті світової літератури;
- 6) вплив літератури ніколи не буває «прямолінійним». Це опосередкований твором вплив автора на емоції, почуття й думки читача. Сила впливу, серед іншого, залежить і від сформованості читацьких умінь, рівня читацької культури, здатності віднаходити в тексті авторські смисли і творити власні.

З естетичних позицій результатом вивчення літератури є формування культури художнього мислення, основні компоненти якого: уява (відтворювальна й творча), асоціативність, інтуїція, емоційність, метафоричність та образність.

Художнє мислення (мислення образами) – це форма когнітивного й емоційно-образного пізнання і відтворення дійсності в процесі створення або освоєння художнього образу.

Основною умовою формування художнього мислення є самостійна творча діяльність.

Естетичне освоєння художнього твору передбачає його розгляд з кількох позицій: читача, автора, критика. Тому учень має освоїти ці позиції, набути необхідні для цього вміння.

Естетично розвинений читач володіє вміннями діалогічного прочитання твору. І саме на основі діалогу з'ясовує авторський задум. А словесник не розповідає про твір, він навчає читати й видобувати інформацію, знаходити авторські й творити власні смисли.

Програма прочитання й з'ясування естетичного смислу твору вибудовується з урахуванням природи естетичного сприймання: емоційне (естетичне, чуттєво-інтуїтивне) враження – його рефлексія (що викликало ту чи іншу реакцію) – осмислення, тобто наділення пізнаного на чуттєвому й логічному рівнях особистісними смислами.

Отже, встановлюється такий логічний «ланцюжок» естетичного прочитання художнього твору: первісне сприйняття ⇒ рефлексія естетичних вражень ⇒ осмислення почуттів ⇒ діалогічне прочитання (розгляд жанрових особливостей, визначення художніх засобів, що обумовлюють ту чи іншу реакцію, обґрунтування логіки їх застосування, з'ясування авторського задуму тощо) ⇒ інтерпретація задуму ⇒ трактування тексту: погляд на героїв очима автора ⇒ творення власних смислів ⇒ оцінювання ідеї, задуму, героїв з позицій особистих і сьогоденного дня ⇒ співвіднесення авторських й особистісних смислів ⇒ визначення місця художнього твору в національній і світовій літературі ⇒ формування ставлення до способу освоєння світу, що представив автор.

На основі естетичного сприймання формуються естетичні почуття, які, у

свою чергу, обумовлюють естетичне ставлення й далі – естетичні потреби, у яких, як відомо, задовольняються потреби індивіда в гармонії власній, навколишнього світу й себе з навколишнім світом. Саме естетичний розвиток забезпечує повноту інтелектуального та емоційного розвитку особистості.

Оскільки естетичний вплив художнього тексту забезпечується через слово (мову художнього твору), художню деталь, образ, особливості композиції й жанру, вивчення літератури як мистецтва слова передбачає акцентування уваги на емоційно-образному сприйманні художнього твору; аналіз тексту в єдності змісту і форми; розгляд родової та жанрової специфіки; розкриття авторської позиції й засобів її реалізації (особливостей стилю).

Учні засвоюють такий алгоритм роботи з текстом:

1. Етап передчитання¹: формулювання цілей читання > організація читання (вибір читацьких стратегій) > висловлення припущень щодо змісту твору та порушених проблем на основі розгляду назви, епіграфа, актуалізації суб'єктного досвіду й опорних знань.

2. Етап читання: первісне прочитання > рефлексія вражень > відтворення в уяві прочитаного > формулювання запитань до тексту (автора, героїв) > висловлення здогаду щодо авторського задуму > повторне читання > інтерпретація (аналіз) тексту.

3. Етап післячитання: розгляд твору в контексті творчості різних авторів, епох, суміжних видів мистецтва, формулювання авторських і творення власних смислів > рефлексія й оцінювання результатів читання.

Результатом є розвиток художнього мислення, естетичних почуттів, творчих здібностей, читацької культури, стійка потреба в читанні, широта читацьких інтересів, мотивів.

---

¹ У методиці літератури ці етапи називають ще докомунікативний, комунікативний і посткомунікативний. Вважаємо подані назви точнішими, оскільки, хоча безпосередня комунікація з текстом не відбувається, іде діалог між читачами, читача із самим собою тощо.

Ефективними методами, прийомами, видами і формами роботи, які забезпечують естетичне освоєння художнього твору, вважаємо такі:

На етапі передчитання: *передбачення* (думка оформляється як завершення *незакінченого речення*: «Думаю, це твір про...»), заповнення *таблиці «ЗХД»* (Знаю/Хочу дізнатися/Дізнався), *есе*, у якому як результат актуалізації суб'єктного досвіду висловлюється ставлення до піднятої у творі проблеми, *асоціювання, бесіда*, у якій аналізується тема уроку (назва твору, епіграф тощо) та ін.

Етап читання: *виразне читання, емоційна пауза* (обов'язкова після прослуховування твору!), *незакінчене речення* («Слухаючи твір, я уявляв... думав... бачив... чув...»), *словесне малювання, коментоване читання, читання із зупинками, формулювання запитань до тексту* (автора, героїв), *бесіда* (висловлення здогаду щодо авторського задуму, розгляд художніх засобів як засобу реалізації авторського задуму), *повторне читання, самотійна (парна, групова) робота* з метою з'ясування ролі художніх засобів у творі та ін.

Етап післячитання: *бесіда, заповнення таблиці «ЗХД», дебати, диспут, ілюстрування, читання в парі, складання переліку ключових слів, діаграма Вена, написання письмової роботи (за технологією РАФТ, вільне письмо, твір від імені героя, сенкан, метод ПРЕС), інсценізація* та ін.

Організація особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання на уроках літератури

Успішність реалізації засадничих ідей особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання залежить від усвідомлення відмінності їх від т. зв. «традиційного» навчання, наявності розуміння, що ж учитель має змінити у своїй діяльності, щоб вона набула компетентнісної і особистісної спрямованості.

Відповідь знаходимо, з'ясувавши сутність понять:

Компетенція – об'єктивна категорія, задана зовні вимога щодо рівня сформованості знань, умінь, навичок, досвіду діяльності і ціннісного ставлення до них.

Компетентність – внутрішня характеристика, якість особистості, що проявляється у **здатності і готовності діяти**, тобто застосовувати набуті компетенції залежно від посталих потреб (стосовно читацької діяльності – прочитувати тексти різних жанрів і естетичних систем).

Компетентність є складним багатокомпонентним утворенням. Її структуру «по горизонталі» складають субкомпетентності (в читацькій компетенції – літературознавча, інтерпретаційна, діалогічно-комунікаційна, емпатійно-образна та ін.). Внутрішню «вертикальну» структуру складають компетенції.

Образно це можна представити у такій формі:

ЗНАЮ (знання) – УМІЮ (уміння) – МОЖУ (позитивний досвід діяльності) – ХОЧУ (поцінування читання) – ДІЮ (читаю).

Про повноту сформованості компетентності можна говорити лише за наявності усіх цих складових. Так, компетентний учень-читач не лише здатний «працювати» з творами різних жанрів і естетичних систем: уявляти і переживати прочитане, критично й рефлексійно мислити, вести діалог із текстом, інтерпретувати прочитане, знаходити авторські і творити власні смисли, відчувати естетичну насолоду від художнього слова – а й любить читати.

Окрім того (і це обов'язкова умова!), він усвідомлює власні психологічні особливості, свої читацькі прагнення, мотиви, бажання тощо і **здатний самостійно** здійснювати читацьку діяльність, керувати своїм читацьким і особистісним розвитком:

- визначати мету і цілі: *Для чого я читаю? Яким має бути кінцевий результат?*);
- планувати діяльність (*У якій послідовності я працюватиму?*);
- організовувати її (*добирати відповідні мети і цілям стратегії читання, засоби тощо*);
- здійснювати (*налагоджувати діалогічну взаємодію з текстом*);

- рефлексувати й оцінювати (*Чи досягнув я запланованих цілей? Завдячуючи чому/що завадило? Який результат моєї діяльності?*), а за потреби коригувати (*Які зміни мені потрібно внести у мою діяльність для підвищення її ефективності?*).

Відтак стає зрозумілим, що в цих умовах надзвичайно зростає роль загальнонавчальних умінь:

- пізнавальних (когнітивних) – уміння аналізувати, систематизувати, оцінювати навчальний матеріал, робити узагальнення і висновки; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виокремлювати головне тощо;
- комунікативних – володіння усним і писемним мовленням; уміння налагоджувати спілкування; чути і розуміти інших, з повагою ставитися до чужих думок; брати участь у діалозі; виступати перед аудиторією та ін.;
- інформаційних – уміння добирати необхідні для виконання завдання джерела інформації; видобувати її; формулювати питання до тексту; представляти прочитане у вигляді таблиці, схеми, графіка та ін.;
- організаційно-діяльнісних – уміння визначати цілі діяльності, планувати, організовувати, здійснювати, відрефлексовувати й оцінювати її тощо.

Види умінь не рівноцінні за своєю роллю. Ключовими є організаційно-діяльнісні уміння, які й забезпечують становлення суб'єктності учня, тобто спроможність керувати своєю діяльністю і розвитком:

В умовах традиційного навчання акцент, як правило, робиться на предметних знаннях, уміннях і навичках. За компетентнісного підходу акцент зміщується із засвоєння знань про предмет на **засвоєння знань про діяльність і, відповідно, на вироблення умінь** не лише здійснювати, а й **осмислювати її і себе як читача**. Таким чином, у змісті літературної освіти виокремлюємо, окрім предметних знань, умінь, навичок (т. зв. ЗУНів), досвіду предметної

діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до неї, і надпредметну, або загальнонавчальну складову.

Присутність загальнонавчальної складової, на наш погляд, і є тією ознакою, яка розрізняє "традиційні" ЗУНи і компетенції. І саме на вироблення загальнонавчальних, насамперед оргдіяльнісних, умінь повинен спрямувати увагу вчитель, оскільки від їх рівня залежить формування компетентності – «готовності і здатності діяти».

Поняття «готовність» учені трактують по-різному. Однак усі відзначають обов'язкову наявність у її структурі **позитивної настанови** (мотивації) і **свідомого прагнення** до діяльності.

Саме **позитивної** настанови, яка формується, серед іншого, на основі **позитивного досвіду** діяльності, оскільки негативний досвід "блокує" формування позитивної настанови і прагнення діяти. "Усвідомлення прагнення" передбачає, що учень знає і осмислює свої психолого-фізіологічні особливості, здібності, можливості, межі власного знання і не-знання, уміння і не-вміння, нахили, установки, особистісно значущі смисли читацької діяльності, себе як читача.

Таким чином, головною дійовою особою стає учень-читач, процес навчання вибудовується на основі читацькоцентричної парадигми, і вчитель має допомогти учневі осмислити не лише твір, а й себе і свої взаємини зі світом (себе-у-світі), визначити мету, способи діяльності, рівень домагань тощо. При цьому мета – не лише "Що я маю засвоїти?", а й "Для чого? Як? Який смисл засвоєння?"

Змінюються об'єкт і вектор спрямованості пізнання. У знаннезорієнтованій парадигмі – це зовнішній світ (математичні, фізичні, хімічні, біологічні об'єкти, художній твір тощо). У компетентнісній і особистісно зорієнтованих парадигмах вектор діяльності спрямовується на пізнання суб'єктом самого себе, процесу взаємодії зі світом і смислу власної діяльності. Процес пізнання і перетворення зовнішнього світу є засобом для цього.

Таким чином, поняття "компетентність" набуває зримих обрисів, а вчитель, відповідно, одержує відповідь на питання, що він формуватиме. Якщо головним об'єктом уваги будуть лише предметні знання, уміння і навички (і досвід ставлення до них) – матимемо традиційне навчання, навіть якщо декларуватимемо перехід до компетентнісної освіти; виробляємо предметні і загальнонавчальні вміння (і відповідний досвід), забезпечуємо, окрім того, позитивну настанову до читання, прагнення читати й усвідомлення своїх мотивів, читацької діяльності, себе як читача – формуємо компетентність.

Відповівши на питання "Що формувати?", поміркуємо над іншим – "Як?" Якщо компетентність – "готовність, здатність і бажання діяти", то, очевидно, навчальний процес і має бути спрямований на набуття досвіду діяльності і ставлення. Причому не тільки у предметній, а й у надпредметній сфері. Останнє поняття трактуємо як діяльність, пов'язану з оволодінням над предметними (загальнонавчальними) знаннями і вміннями.

Зарубіжні і вітчизняні вчені відзначають великі потенційні можливості щодо формування компетентностей проектного навчання, технологій розвитку критичного мислення, дебатних та ігрових технологій, інтерактивного навчання, створення учнівських портфоліо. Саме ці методики і технології забезпечують самостійність учня, включення його у навчальний процес, становлення загальнонавчальних умінь, пошук особистісних смислів діяльності, збільшення кількості проблемних і відкритих практикозорієнтованих запитань і завдань, оволодіння різноманітними соціальними ролями, що сприяє самопізнанню, і, що дуже важливо, **ЗАТРЕБУВАНІСТЬ** особистісних якостей через створення ситуації вибору.

Система формування організаційно-діяльнісних умінь

Вироблення організаційно-діяльнісних умінь відбувається упродовж тривалого часу: «невеликими дозами» на кожному уроці, а на початку вивчення теми і її завершенні на це відводиться не менш половини заняття.

1. Цілевизначення.

Про важливість цього виду роботи В. Полонський писав: “Не можна перевіряти знання учнів, якщо не ясно, які якості знань повинні бути сформовані в результаті навчання. Не можна складати контрольні завдання, якщо невідомі способи відповідей на ці запитання [...] Вихідним пунктом для оцінки знань є визначення цілей навчання, кінцевих і проміжних результатів”¹

У шкільній практиці часто вживають як синонімічні дефініції мета і ціль.

Обидва поняття вказують на кінцевий продукт навчальної діяльності. Триєдина мета є обов’язковим атрибутом плану уроку. Її виконання контролювалося і контролюється. Але значною мірою це формальний процес. Через кілька причин: а) відсторонення учня від процесу; б) визначення мети найчастіше через зміст предмета (вивчити правило, біографію, поезію тощо), діяльність учителя (навчити учнів..., розкрити..., формувати...), рідше – діяльність учня (скласти план...) чи розвиток його умінь (розвивати навички виразного читання..., формувати вміння аналізувати...).

Окрім того, мета широка і загальна. Ціль – конкретна і діагностична, її досягнення/не досягнення можна перевірити.

В умовах особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання цілевизначення стає обов’язковою складовою навчального процесу. Учитель не лише формулює загальні цілі (вони подаються в навчальній програмі), а й ураховує цілі навчання учнів, планує і вчить школярів визначати їх.

Насамперед учень знайомиться з поняттям і усвідомлює важливість оволодіння відповідними навичками для успішної діяльності в будь-якій сфері (на останньому наголошуємо особливо, це стане значним стимулом для школяра). Наступний крок – знайомство з видами цілей. Нарешті – вироблення практичних умінь.

Вироблення умінь цілевизначення здійснюється на основі виучуваного матеріалу. Уже на етапі календарного планування учитель передбачає, де, на якому уроці і яку роботу він буде проводити (аналогічно планується й

---

¹ Полонський В.Н. Оцінка знань школьників. – М.: Знание, 1981. – С. 12; 23.

навчання рефлексивної діяльності) і готує відповідні запитання і завдання: а) визначити цілі вивчення теми; б) визначити цілі уроку; в) сформулювати цілі домашньої роботи і т.п.

II. Планування.

Вироблення умінь планувати свою діяльність здійснюємо аналогічно: від «введення в тему планування» до самостійного планування діяльності, формування індивідуальної програми навчання. Важливо усвідомити, що це тривалий у часі процес. Окрім того, здійснювати його необхідно в умовах, коли навчальний план і програма не сприяють цьому, оскільки є предметно орієнтованими і перевантаженими.

III. Рефлексія.

Її мета – згадати й усвідомити цілі діяльності і процес її здійснення (способи, проблеми, шляхи вирішення), співвіднести одержані результати із запланованими й відкоригувати цілі й шляхи наступної діяльності. “Без розуміння способів свого учіння, механізмів пізнання і мислєдіяльності учні не зможуть присвоїти здобутих знань”, - наголошує А. Хуторської¹. Суголосні міркування зустрічаємо і в П. Щєдровицького: “Той, хто повторює, - не вчиться. Освоєння [навчального матеріалу. – А. Ф.] відбувається тільки тоді, коли... включається спрямована рефлексія, за рахунок якої і виділяються... схеми діяльності – способи вирішення задач чи розмірковування. Засвоєння виступає прямим продуктом такого рефлексивного процесу”².

Рефлексія тісно пов’язана з цілевизначенням і оцінюванням, адже для її успішного проведення учень повинен знати чіткі критерії діяльності, орієнтуватися в поставлених цілях. Водночас разом з уміннями аналізу, взаємоаналізу і самоаналізу діяльності учень повинен навчитися аналізувати власні почуття.

---

¹ Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. – СПб: Питер, 2001. – С. 287.

² Щєдровицкий П.Г. Очерки по философии образования (статьи и лекции). – М.: Педагогический центр «Эксперимент», 1993. – С. 52.

АНКЕТА

ІІІІ учня _____

1. На заняттях з української літератури в цьому семестрі (році) я:

- дізнався _____

- зрозумів _____

- навчився _____

2. Найбільший мій успіх – це _____

3. Мої найбільші труднощі – це _____

4. Що у мене не виходило, а тепер виходить _____

5. У чому я змінився як читач? _____

6. Мої побажання собі на наступний семестр _____

Учням можна також пропонувати невеличкі письмові роботи: “Мої успіхи”, “Мій сьогоднішній день”, “Сьогоднішній урок літератури”, “Заради чого я навчаюсь”. Однак попередньо потрібно налаштувати школярів, допомогти їм чітко усвідомити, на що має бути спрямована увага.

Аналіз діяльності також потребує постійного вправлення. Наприкінці уроку, спеціально зупинивши його, учитель просить учнів проаналізувати діяльність: етапи (крок за кроком), прийоми й мислительні операції, що застосовувались, які труднощі виникали і як вони переборювалися.

“Що ми робили? Як ми це робили? Для чого ми це робили? Чому саме так ми це робили?” – такими можуть бути запитання. Потрібно, аби школяр міг не тільки відповісти на поставлене запитання, а й розповісти, як він дійшов до того чи іншого висновку, “розгорнути” свою мислительну діяльність і вербалізувати її.

За допомогою спеціальних запитань спонукаємо учня до рефлексії діяльності однокласників. Перевірку домашнього завдання можна провести в парах, зосереджуючись не тільки на аналізі правильності чи неправильності досягнутого результату, а й на розгляді шляху, мислительних операцій, дій, способів, яким він був досягнутий.

Можна запропонувати й таку анкету:

1. Чи задоволений ти результатом своєї роботи? А самим процесом? Чому?

2. Якщо б тобі дали змогу ще раз виконати її, які зміни ти вніс би в хід її виконання?

3. Чи взявся б ти за цю роботу, якби міг передбачити її результат?

4. Якби не взявся, то яку роботу хотів би виконати натомість?

5. Яку роботу ти хотів би виконати в майбутньому?

Послідовність формування рефлексивних умінь має такий вигляд: аналіз і оцінювання → взаємоаналіз і взаємооцінювання → самоаналіз і самооцінювання.

Доцільно таку роботу спочатку виконати спільно з учителем, потім нехай учні проведуть її в парах і один з них (кожного разу це буде інший школяр) виступить перед класом.

1. Що ми робили на уроці?

2. Що я зрозумів і дізнався нового?

3. Як я працював на уроці?

4. Що найбільше зацікавило на уроці, здивувало?

5. Які форми роботи сподобалися найбільше? Які хотілося б використати на наступних уроках?

Рефлексивна діяльність може відбуватися і в кінці кожного дня:

1. Яку мету я ставив перед собою сьогодні?

2. Що я робив?

3. Що я зрозумів сьогодні про себе?

4. Чи досягнув я поставленої мети? Які нові запитання з'явилися у мене?

5. Мої враження від сьогоднішнього дня: що мені сподобалося? Що не сподобалося? Чому?

Окрім анкет, можуть застосовуватися й інші прийоми: усне обговорення, графічне (у кольорі) відтворення настрою протягом уроку, дня, тижня, оцінювання етапів діяльності тощо.

Цілі вивчення теми, окремого уроку, результати рефлексії **обов'язково записуються** в учнівський зошит!

ІУ. Оцінювання.

В умовах "традиційного" навчання учитель контролює й оцінює досягнення мети уроку; рівень одержаних знань; рівень здібностей учнів. Є ще й мотиваційна функція, однак реально оцінка частіше виступає засобом покарання, ніж заохочення. Та й контролююча функція за умови відсторонення учня від процесу оцінювання реалізується лише частково через часту необ'єктивність оцінки.

В особистісно зорієнтованому і компетентнісному навчанні оцінюються навченість, розвиток особистісних структур, сформованість компетентностей. А оскільки компетентність «напрямую» не формується і не оцінюється, піддаються формальному контролю лише компетенції, предметні і загальнонавчальні знання, уміння, досвід діяльності і ставлення.

Оцінюємо учня у порівнянні з ним самим, а не лише відповідність його знань і вмінь певним критеріям. До традиційної оцінки додаються інші форми (есе, тести, самооцінювання, спостереження, папки успіху, словесне оцінювання). Змінюється шкала: не лише 12-бальна система, а й рівень (*високий, середній, низький*); частота прояву певної якості (*завжди, часто, рідко, ніколи*).

Можемо вести мову про внутрішнє і зовнішнє оцінювання. Внутрішнє оцінювання (його називають формувальним) здійснюється самим учнем і вчителем на основі спостережень, контролю за ходом виконання окремих видів робіт (скажімо, проекту), аналізу аркушів само- і взаємооцінювання тощо. Така оцінка відзначається суб'єктивністю, і її роль – стимулювати навчальну діяльність учня, сформулювати здатність до адекватного самооцінювання, дати інструмент самоконтролю. Таким чином, виконуючи в основному мотиваційну

функцію, формувальна оцінка разом розвиває одне із важливих загальнонавчальних умінь. Приклад - учнівське робоче портфоліо, або папка успіху.

Зовнішнє оцінювання здійснюємо на основі як традиційних запитань, завдань, тестів, так і компетентісно зорієнтованих. Критерії оцінювання доводяться до відома учнів на початку вивчення теми. Слушною вважаємо думку, що оцінювати учнів, не надавши їм такого переліку, – аморально!

Проблеми оволодіння організаційно-діяльнісними уміннями повинні постійно знаходитися в полі зору учителя. Як, зрештою, й усі інші важливі питання, що складають сутність особистісно зорієнтованого і компетентісного навчання. Обговорення цілей навчання на рік (семестр) у колі однокласників, а згодом успіхів і причин невдач, завершення усіх справ і починань рефлексією доречно доповнить роботу, яку буде проводити на уроках учитель-предметник, сприятиме не тільки виробленню умінь і навичок, а й усвідомленню її важливості і потреби.

Організувати і здійснити таку роботу у системі може допомогти перелік організаційно-діяльнісних умінь, які формуватимуться у процесі предметної діяльності.

5 клас¹

Учень...

...розуміє сутність цільовизначення, планування, організації і здійснення діяльності, рефлексивно-оцінювальної діяльності, **усвідомлює** їх особистісну значущість;

...знає способи і форми роботи з цілями, планування, види рефлексивних запитань, способи і форми проведення рефлексії та оцінювання; назви читацьких якостей;

...осмислює з допомогою вчителя себе як читача;

---

¹ Перевіряються наприкінці навчального року.

...**позначає** у запропонованому вчителем переліку цілей на тему (семестр) ті, що стосуються конкретного уроку, досягнуті, особистісно значущі;

...**визначає** власні цілі заняття, доповнює ними загальний перелік, **обговорює й узгоджує** у парі (групі, з класом) власні цілі із загальними, **виробляє** спільні цілі заняття (самостійно, у парі, групі);

...**бере участь** в обговоренні запропонованого вчителем плану на урок, **подає пропозиції** щодо його доповнення або зміни, **обґрунтовує** логічність запропонованої послідовності дій, **планує** спільну діяльність у парі (групі) **працює** за запропонованим планом, **слідкує** за його дотриманням;

...**визначає** з допомогою вчителя необхідні засоби (підручник, довідники тощо);

...**знає** обов'язки члена групи; **організовує і здійснює** з допомогою вчителя навчання у парі (малій групі);

...**аналізує** досягнення цілей уроку (теми, семестру), **зіставляє** одержаний результат із запланованим; **відрефлексовує** процес власної і колективної діяльності за допомогою 5 – 7 запитань; **дає** словесну оцінку власної і колективної діяльності на основі запропонованих критеріїв; спільно з однокласниками (усно, письмово) у парі (групі) **підводить підсумки** уроку; **аналізує** й словесно оформляє свої почуття; **користується** різними способами рефлексії та оцінювання настрою, процесу та результату діяльності (словесним, графічним, кольорописом, використання різноманітних схем, таблиць тощо); **працює** з картками само- і взаємооцінювання.

6 клас¹

Учень...

...**знає** власні читацькі якості, аналізує їх; з допомогою вчителя **визначає** рівень сформованості читацьких умінь;

---

¹ У кожному наступному класі на основі вироблених формуються нові вміння, які і включаються до переліку.

спільно з учителем **формулює** навчальну проблему, **пропонує** спосіб її розв'язання; **визначає** індивідуальні цілі семестру на основі поданого вчителем загального переліку; **формулює** спільно з учителем індивідуальні цілі на урок (тему, семестр); **обговорює** власні цілі у парі (групі); спільно з учителем **планує** усунення прогалин у навчанні (досягнення нереалізованих цілей);

...**визначає** з допомогою вчителя найбільш раціональну послідовність індивідуальної і колективної роботи; **планує** індивідуальну і парну (колективну) діяльність на урок; **обговорює** запропонований (вироблений) план, **пояснює** послідовність дій;

...**звертається** з допомогою вчителя до спеціальної літератури; **визначає**, яка допомога і коли йому буде потрібна; **організовує** і здійснює роботу у четвірці (малій групі);

...самостійно **аналізує** досягнення цілей вивчення теми; **застосовує** 8-10 рефлексивних запитань; **обговорює** спільно з учителем критерії оцінювання результату та процесу діяльності; **оцінює** власну і колективну діяльність на основі запропонованих (вироблених) критеріїв.

7 клас

Учень...

...самостійно **формулює** навчальну задачу; **визначає** на основі самоаналізу самостійно (з допомогою вчителя) індивідуальні предметні і самоосвітні цілі; ...**визначає** самостійно індивідуальні цілі на урок (тему, семестр);

...**визначає** найбільш раціональну послідовність виконання роботи; **планує** з допомогою вчителя свою діяльність упродовж вивчення теми (семестру); ...**розробляє** з допомогою вчителя послідовність формування читацьких умінь, якостей;

...**добирає** з допомогою вчителя засоби для організації і здійснення читацької діяльності (у т. ч. Інтернет); **організовує** і здійснює самостійно парну (групову) навчальну діяльність;

...**визначає** спільно з учителем прогалини в знаннях і вміннях та їх причини; ...**встановлює** рівень сформованості читацьких якостей;

...**виробляє** спільно з учителем індивідуальні критерії оцінки власної діяльності; **виробляє** спільно з учителем і однокласниками критерії оцінювання колективної (парної, групової) діяльності, оцінює її; **здійснює** рефлексію в кінці певного етапу діяльності (уроку, теми, семестру); **оцінює** власну і колективну діяльність на основі 4 – 5 схем, таблиць; **коригує** індивідуальну навчальну програму.

8 клас

Учень...

...**визначає** самостійно з урахуванням рівня сформованості читацьких умінь та навчальних досягнень і домагань предметні цілі на урок, тему, семестр; самостійно **визначає** самоосвітні цілі;

...самостійно **планує** індивідуальну діяльність на тему (семестр); самостійно **розробляє** індивідуальний освітній маршрут; самостійно **розробляє** послідовність формування читацьких умінь, якостей;

...самостійно **добирає** засоби для організації і здійснення діяльності (у т. ч. Інтернет);

...**володіє** вміннями організації і здійснення групової роботи;

...**застосовує** залежно від цілей різноманітні форми рефлексії та оцінювання; самостійно **оцінює** власну та колективну діяльність на основі запропонованих або самостійно вироблених критеріїв; **вносить** зміни в план, визначені цілі.

9 клас

Учень...

...**визначає** самостійно зміст і обсяг предметної індивідуальної та колективної діяльності, способи опрацювання навчального матеріалу;

...**формує** самостійно програму самоосвітньої діяльності; **вибудовує** власну освітню траєкторію;

...самостійно **добирає** засоби для організації і здійснення діяльності (у т. ч. Інтернет); **вдосконалює** уміння організації і здійснення групової роботи;

...**застосовує** різноманітні прийоми і форми рефлексії і самоконтролю (контролю парної (групової, колективної) діяльності; смостійно **визначає** проблеми індивідуальної діяльності і їх причини;

...самостійно **оцінює** результати індивідуальної навчальної діяльності на основі вироблених критеріїв; **коригує** зміст і хід навчальної діяльності;

...**вносить** зміни в індивідуальну освітню траєкторію.

Маючи перед собою такий перелік, учитель «розписує» його по окремих темах і заняттях з огляду на те, який навчальний матеріал найбільше надається для формування того чи іншого знання і вміння. Відповідні записи робляться у календарному плані в окремій графі або виділяються курсивом у графі «Очікувані результати».

Така робота обов'язково дасть результат, а без неї усі розмови про формування компетентного учня-читача залишаться лише намірами.

Компетентнісно зорієнтовані завдання

як засіб формування і перевірки рівня читацької компетентності

Однією з ключових ознак компетентності є **ситуативність** прояву. Компетентність існує як потенціал і проявляється за потреби. Звідсіля висновок: якщо ми хочемо з'ясувати рівень сформованості компетентності, повинні створити ситуацію, де її присутність/відсутність проявилася б. Іншими словами, ситуація повинна спонукати учня актуалізувати досвід діяльності, застосувати всі наявні предметні і загальнонавчальні знання і вміння.

Потрібен механізм, певні оцінювальні техніки, які дали б змогу це оцінити. Зрозуміло, що традиційний інструментарій, з допомогою якого ми перевіряємо рівень предметних знань, умінь і навичок, малоприсадибний. Для оцінювання рівня сформованості компетентностей необхідні спеціально структуровані комплексні завдання.

З позиції методики літератури компетентнісно зорієнтованим є літературознавче (філологічне) завдання, виконання якого з огляду на визначену мету спонукає учня до задіяння наявних предметних і загальнонавчальних знань і вмінь, освоєння нових способів роботи з текстом, пошуку необхідних джерел інформації. Результатом виконання КОЗЗ є формування читацької (предметної і загальнонавчальної) компетентностей.

Компетентнісно зорієнтовані завдання спонукають до дії, оскільки спрямовані не на відтворення інформації, а на організацію самостійної пошукової і творчої діяльності школярів з метою розв'язання протиріччя між заданим і невідомим. Як правило, такі завдання передбачають вихід за межі предметного матеріалу, мають не лише навчальну, а й життєву цінність, оскільки ґрунтуються на актуальному (цікавому для учня) матеріалі, містять опис певної ситуації, яка пояснює потребу виконання.

У процесі навчання компетентнісно зорієнтовані завдання виступають у ролі технологічного інструмента реалізації компетентнісного підходу, забезпечують шляхом створення ситуації успіху і визначення особистісних смислів позитивну настанову на читацьку діяльність.

За своєю спрямованістю, сутністю, а почасти і структурою компетентнісно зорієнтовані завдання мають ознаки проблемності, евристичності, ситуативності і є близькими до тих, що пропонуються в ТРВЗ.

Компетентнісно зорієнтовані завдання можуть мати різну форму: проблемні запитання (напіввідкриті і відкриті), проблемні завдання (евристичні, творчі, оргдіяльнісні) і компетентнісно зорієнтовані задачі (філологічні і комплексні).

Джерелами для створення компетентнісно зорієнтованих завдань служать: художній текст, літературна критика, подані у підручнику чи посібнику статті і завдання.

Перший крок – формулювання проблемного питання. Наприклад: *Які ознаки є спільними і відмінними у народних і літературних казках?*

Залежно від рівня навченості учнів, з якими передбачається проведення заняття, питання переформулюємо як завдання:

- *Назвіть спільні і відмінні ознаки народних і літературних казок.*
- *Назвіть спільні і відмінні ознаки народних і літературних казок.*

Порівняйте їх. Зробіть висновок.

- *Порівняйте ознаки народних і літературних казок. Зробіть висновок.*

Як бачимо, формулювання задають рівень складності, а також певний алгоритм виконання, що особливо важливо для учнів із труднощами у навчанні.

У подальшому вводимо до структури інші елементи: наприклад, форму й адресата представлення результату:

- *Визначте спільні і відмінні ознаки народних і літературних казок.*

Складіть порівняльну таблицю. Зробіть висновок.

- *Назвіть спільні і відмінні ознаки народних і літературних казок.*

Порівняйте їх. Зробіть висновок у формі невеликого (3-5 речень) усного (письмового) зв'язного висловлювання.

- *Назвіть спільні і відмінні ознаки народних і літературних казок.*

Складіть порівняльну таблицю. Зробіть висновок у формі невеликого (3-5 речень) усного (письмового) зв'язного висловлювання. Озвучте його у парі (групі, перед класом).

Наступний крок – додаємо опис життєвої ситуації. Її обираємо залежно від того, які компетенції (компетентності) плануємо сформувати на конкретному уроці.

Наведемо приклад. Мета задіяння компетентнісно зорієнтованої задачі:

- 1) формування умінь працювати з різними видами інформації;
- 2) вироблення здатності осмислювати власну навчальну діяльність;
- 3) виховання почуття співпереживання, бажання допомогти іншому.

Петрикові завжди було складно запам'ятовувати текстову інформацію. Сергійко порадив другові: «А ти запиши її у вигляді таблиці або схеми».

Відтоді Петрик успішно справляється з усіма завданнями. Як ти думаєш, чому?

Для відповіді на запитання оформи матеріал про спільні і відмінні ознаки народних і літературних казок у вигляді порівняльної таблиці. Зроби висновок про переваги такого способу навчання у вигляді невеликого (3-5 речень) усного зв'язного висловлювання (методу ПРЕС). Озвуч його у парі (групі, перед класом).

Варіант: Зроби висновок про переваги такого способу навчання. Оформи його у вигляді поради «Як створювати порівняльну таблицю».

Компетентнісно зорієнтовані задачі можуть мати відповідь, наявність якої формує в учня уміння самоконтролю і самооцінювання.

Ключова вимога до задачного формулювання – **чіткість і повнота**. Якщо в учнів не виникло жодного уточнювального запитання щодо порядку виконання завдання і форми представлення результатів, – задача сформульована правильно.

Детальніше про КОЗЗ можна прочитати в жж. «Дивослово» (2014. - № 9), «Українська література в загальноосвітній школі» (2014. - № 7-8), «Українська мова і література в школі» (2014. - № 6). Збірники формувальних і контрольних компетентнісно зорієнтованих завдань випустило в 2016 році видавництво «Оріон».

Учителів варто попрактикуватися в самостійному складанні КОЗЗ. Варто лише уважно вчитатися, скажімо, в текст шкільного підручника чи художнього твору.

Так, теза про те, що твори І. Котляревського, Петра Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки були про народ, але не для народу, вдумливого читача-вчителя наштовхує на питання, яке він і адресує восьмикласникам: «А вірші Тараса Шевченка – це твори про народ чи для народу?» Можна запропонувати відповідь оформити в такій послідовності:

Я вважаю, що....., Тому що....., Наприклад, ..., Отже, ...

Аналізуючи поезію «Мені однаково..», запропонуємо учням філологічні задачі: «Чи можна в рядку «...і не пом'яне батько з сином» слово «батько» замінити на «матір»: «...і не пом'яне мати з сином»? Як це вплине на зміст поезії?», «Яку роль виконує вжитий в останньому рядку вигук «ох»? Чи можна замінити його часткою «ні»?».

Компетентнісно зорієнтовані завдання можна використовувати на будь-якому етапі навчального процесу. Для їх вирішення учневі часто не потрібні спеціальні знання – лише текст і здатність до аналітичної діяльності.

У процесі виконання компетентнісно зорієнтованих завдань змінюються позиції вчителя і його вихованця. Перший починає виступати в ролі організатора, консультанта, наставника, який спрямовує і підтримує учня як суб'єкта читацької діяльності у процесі оволодіння предметними, загальнонавчальними і ключовими компетентностями.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроці літератури

Сучасна шкільна літературна освіта характеризується інтенсивним застосуванням *інформаційно-комунікаційних технологій*, що надають навчанням широкі можливості оптимізації, визначають нові якості його змісту та передбачають впровадження інноваційних методів, орієнтованих на підвищення освітніх результатів.

Функції ІКТ щодо шкільного вивчення української літератури визначаються розумінням їх як джерела знань або наочного посібника, генератора нових форм комунікативної активності учня-читача, в результаті яких змінюються процеси усвідомлення навчального матеріалу, як результативного засобу виконання школярами навчальних завдань та їх перевірки.

Методична результативність уроку української літератури із використанням засобів ІКТ залежить від оптимального добору ефективних методів, прийомів, форм і засобів організації навчальної діяльності. У сучасному шкільному літературному навчанні активно практикуються

мультимедійні лекції, мультимедійні презентації, слайд-шоу, віртуальні екскурсії, веб-квести (рольові комп'ютерні ігри), Інтернет-конференції (вебінари), Інтернет-дискурси, кейс-метод, комп'ютерна діагностика знань (мультимедійні літературні диктанти, тестування, плікери, фанфіки тощо), створюються мультимедійні проекти, електронні портфоліо, рекламні ролики, мікрофільми, мультфільми, відеоролики за мотивами художніх творів (буктрейлери), використовуються відео- та аудіоматеріали (відеокліпи, аудіокниги), телевізійні програми, електронні підручники, посібники, енциклопедії тощо. Важливо, що специфіка літератури як мистецтва слова визначає особливі підходи до методики використання ІКТ, своєрідність якої обумовлена оптимальним поєднанням традиційних та інноваційних методів і прийомів опрацювання навчального матеріалу.

В умовах інформатизації шкільної освіти активно впроваджуються *веб-квести*, проведення яких передбачає опрацювання матеріалів певних веб-сайтів із метою поглиблення та інтеграції учнівських знань, пошуку та отримання необхідної інформації, виконання поставлених завдань у процесі самостійної або групової роботи. «Квест» (від англ. quest – тривалий цілеспрямований пошук, пов'язаний з пригодами або грою) – рольова гра (проблемне завдання) для розвитку пізнавальної та дослідницької діяльності, критичного та логічного мислення, аналітичного та творчого мислення учнів.

Веб-квести визначаються дослідниками як орієнтовна діяльність, за умов організації якої основним джерелом інформації є Інтернет. Веб-квест може бути представлений у вигляді гіпертексту, презентації чи веб-сайту, в якому завдяки використанню зовнішніх і внутрішніх гіперпосилань та вбудованих об'єктів учні мають можливість відобразити логіку розв'язування завдання з послідовним уточненням і власними коментарями, а також продемонструвати різні підходи та способи його реалізації.

Квести сприяють розвитку в учнів уміння аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію. Розроблено орієнтовну структуру веб-квесту:

- вступ (визначаються ролі учасників або сценарій квесту, план роботи, огляд всього квесту);
- ключове завдання для досягнення результату самостійної роботи (актуалізуються окремі питання та загальна проблема, що потребує вирішення);
- список інформаційних ресурсів, необхідних для виконання завдання (друковані джерела, компакт-диски із відео-аудіоматеріалами, адреси веб-сайтів);
- опис етапів самостійної роботи учасників веб-квесту;
- критерії та параметри оцінювання веб-квесту;
- презентація результатів проведеної роботи;
- висновок (підсумок досвіду, отриманого учасниками веб-квесту);
- оцінювання.

Веб-квести можуть бути короткочасними, розрахованими на декілька занять, та довгостроковими, що практикуються впродовж семестру або навчального року.

Проведення веб-квесту як однієї із ефективних форм організації навчальної пізнавально-пошукової діяльності учнів здійснюється поетапно. Так, на *початковому* (командному) *етані* учні ознайомлюються з основними поняттями обраної теми та матеріалами аналогічних проектів, розподіляються ролі між членами команди, надаються настанови щодо взаємодопомоги в оволодінні комп'ютерними програмами та досягненні визначеної мети.

Індивідуальна робота учнів у команді, спрямована на загальний результат, здійснюється на *рольовому етапі*: виконуються завдання щодо пошуку інформації по конкретній темі, розробляється структура сайту та добираються необхідні для нього матеріали, підводяться підсумки, відбувається обмін накопиченими матеріалами для створення сайту.

На *заключному етапі* команда під керівництвом педагога оприлюднює в Інтернеті результати колективного дослідження та учні-дослідники формулюють висновки і пропозиції.

Розміщення веб-квестів у Інтернет-мережі є одним із чинників підвищення мотивації учнів для досягнення високих навчальних результатів.

Оцінювання квесту як комплексного завдання повинно ґрунтуватися на критеріях, орієнтованих на тип проблемного завдання і форму представлення навчального результату. Рекомендується використовувати критерії, що передбачають оцінювання дослідницької та творчої роботи, якості її аргументації, оригінальності дослідження, вмінь співпрацювати в групі, презентувати результати роботи в усній, письмовій та мультимедійній формах тощо.

Отже, технологія застосування веб-квестів сприяє формуванню в учнів уміння вчитися (самонавчання і самоорганізація), творчо працювати в команді для досягнення поставленої мети (планування, розподіл функцій, взаємодопомога, взаємоконтроль), знаходити оптимальні варіанти для вирішення проблемних ситуацій та обґрунтовувати свій вибір, презентувати результати пошукової діяльності під час публічних виступів (проведення передзахисту та захисту навчальних проєктів, дискусії). Результати веб-квесту висвітлюються в учнівських публікаціях у формі веб-сторінок і веб-сайтів (локально або в Інтернет-мережі).

Одним із ефективних методів організації активної пізнавальної діяльності, розвитку інформаційної компетентності учнів на уроках української літератури є *кейс-метод* – це інтенсивний тренінг із використанням відеоматеріалів, комп'ютерного і програмного забезпечення, метод активного навчання на основі аналізу реальних ситуацій. У контексті методики навчання розуміємо його визначення як звернення до опису ситуації, що реально існувала; «кейс» – спеціально підготовлений навчальний матеріал, що містить структурований опис ситуацій, які запозичені з реальної практики. Рішення проблеми, що викладена в кейсі, передбачає колективну творчу пізнавальну діяльність учнів.

Цей інтерактивний метод може застосовуватися у процесі аналізу та інтерпретації художнього твору, на етапі закріплення знань та вмінь з метою вдосконалення читацьких компетенцій, розвитку критичного мислення, аналітичних, дослідницьких, комунікативних умінь та навичок роботи учнів із різноманітними джерелами інформації. Кейс-метод орієнтований на створення ситуації успіху. Цей метод стимулює звернення учнів до наукових джерел, підвищує мотивацію здобуття знань, розвиває вміння самостійної дослідницької роботи, комунікативні вміння і навички школярів, сприяє удосконаленню їхнього мовлення та сприяє підвищенню пізнавальної активності. Робота з кейсами практикується у малих групах, оскільки групова взаємодія полегшує процес дослідження, допомагає вирішенню колективних та особистісних проблем морально-етичного характеру.

Використання відеокейсів передбачає можливість багаторазового перегляду фіксованих ситуацій, забезпечує мобільність навчання, підвищує ефективність вирішення навчальних ситуацій, спонукає школярів до розв'язання поставленої проблеми, тобто інтенсифікує навчальний процес.

Кейс-метод частково корелює з ігровими методами навчання (ділові, рольові та імітаційні ігри) та з методами проблемного навчання. Зауважимо, що іноді трактування кейс-методу зводиться до формулювання та всебічного аналізу певної проблеми. Наприклад, перегляд відеофрагменту екранізації художнього твору передбачає можливість його контекстного розгляду, ефективність якого забезпечує пошук відповідей на такі проблемні запитання:

- Які проблеми актуалізує автор у художньому творі?
- Як їх інтерпретує режисер у своєму фільмі?
- Хто із митців (письменник чи режисер) є більш переконливим у вирішенні проблеми?

Таким чином, застосування кейс-методу в шкільному навчанні літератури якісно підвищує його рівень.

Розвиток ІКТ модернізує систему контролю учнівських знань шляхом упровадження методу *комп'ютерного тестування*, що забезпечує

об'єктивність, диференціацію та інтенсифікацію перевірки навчальних досягнень школярів, підвищує їхню навчальну мотивацію, впливає на зниження психічного напруження, запобігає одноманітності в навчально-виховному процесі. Сучасні технології тестування (спеціально розроблені програми або самостійно підготовлені вчителем) дозволяють використовувати їх як форму для контролю учнівських знань та з метою реалізації навчальної мети уроку літератури. Зауважимо, що донедавна за допомогою тестів перевіряли формальні знання учнів, а не розуміння ними художнього тексту.

Комп'ютерне тестування має суттєві переваги у порівнянні з традиційним, зокрема реалізується індивідуальний підхід до контролю знань; охоплюється великий обсяг навчального матеріалу; затрачається мінімальна кількість навчального часу; миттєво визначається результат виконаної роботи, підвищується об'єктивність оцінки. Розроблені сервісні програми тестового оцінювання (Google Форми, Quizlet, Proprofs, ClassMarker, Plickers, Easy Test Maker, Kahoot!) дають словеснику можливість підготувати різні варіанти завдань та визначити оптимальний час для виконання контрольної чи самостійної роботи. Так, *програма Plickers* – це мобільний додаток, що використовується вчителем для опитування у класі. Процедура такого електронного контролю знань передбачає використання учнями спеціальних бланків із варіантами відповідей (А, В, С і D), які вчитель сканує камерою смартфона, оперативно одержуючи результати відповідей кожного учня та класу загалом.

У процесі вивчення української літератури практикуються різноманітні форми контролю учнівських навчальних досягнень: тести, самоконтроль, взаємоконтроль. Виконання тестових завдань на етапі узагальнення і систематизації учнівських знань передбачає використання інтерактивної дошки, а на уроках контрольного оцінювання – можливостей персональних комп'ютерів. Комп'ютер як допоміжний засіб в управлінні навчальним процесом оперативно видає результати виконання учнями контрольних завдань з урахуванням допущених по темі помилок і витраченого часу.

Із метою якісної підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання випускників у старших класах проводиться поточне й підсумкове тестування з кожної вивченої теми, валідне тестам ЗНО (рекомендовані МОН України). Представлені в тестах види завдань розрізняються за змістом та формою. Традиційно учням пропонується обрати правильну відповідь із декількох можливих. Окрім того, можуть бути представлені завдання з альтернативним типом відповіді, завдання для закінчення висловів, виключення зайвої інформації, встановлення відповідності, завдання щодо вільного викладу вивченого матеріалу (завдання відкритого типу) тощо. Важливо, що поєднання різних типів завдань запобігає схематичності під час складання тестів, підвищує в учнів інтерес до виконання роботи. Запропоновані варіанти відповідей повинні спонукати школярів до свідомого вибору (а не до механічного вгадування) різних шляхів правильного вирішення проблеми. Співвідношення завдань формального та аналітичного типів повинно кількісно визначатися перевагою останніх, розв'язання яких вимагає від учнів розвинутого логічного мислення та сформованих умінь самостійної роботи. Контроль у формі тестів надає вчителю можливість мати оперативну інформацію щодо проміжних результатів засвоєння учнями навчального матеріалу.

Ефективною формою контролю та корекції учнівських знань є *мультимедійний літературний диктант*, основне призначення якого полягає у відновленні правильного тексту слайду після поданих варіантів учнівських відповідей.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології впливають на систему оцінювання навчальних досягнень учнів. Так, паралельно з традиційним оцінюванням у навчальний процес запроваджується *фанфік* як одна із можливих форм виявлення творчої діяльності школярів, що доцільно використовувати замість домашнього контрольного твору. Створюючи фанфіки, діти занурюються в художній світ і в міру свого таланту намагаються «дописати» або «розширити» твір, відповісти на запитання, на які не дає

відповідей автор оригіналу, роблять спроби деталізувати деякі сцени, образи героїв, зрозуміти їхні вчинки, почуття. Такий вид самостійної навчальної діяльності дає потужний поштовх для розвитку творчих здібностей, фантазії, активізації читацького сприйняття та емоцій учнів. У сучасній методичній літературі найчастіше пропонуються такі варіанти написання фанфіків: «Добудовую твір», «Стаю співавтором», «З епохи в епоху», «Малюю словом, думкою», «Фанфік-дебати». У деяких загальноосвітніх навчальних закладах для вчителів та учнів розроблюються сайти інструктажу щодо підготовки фанфіків. Учителеві варто звернути увагу учнів на сайти, що дають можливість презентувати власні твори, зокрема й фанфіки («СтихиЯ» (<http://www.stihija.ru>); «Пролісок» (<http://prolisok.ucoz.ua>) тощо).

Електронне портфоліо – це спосіб фіксування, нагромадження та автентичного оцінювання індивідуальних освітніх результатів учня в різних видах діяльності (навчальній, творчій, соціальній, комунікативній) за певний період навчання. Переваги такого портфоліо в тому, що об'ємна інформація компактно та ефектно представлена на електронних носіях. Електронне портфоліо може зберігатись локально (доступно лише визначеному колу людей) та глобально (доступно для всіх користувачів інтернету – веб-портфоліо).

Структура учнівського Е-портфоліо може включати такі розділи: «Загальна інформація» (резюме та життєві плани школяра), «Офіційні документи» (сертифікати, грамоти, дипломи, свідоцтва та посвідчення про досягнення учня); «Творчі роботи» (навчальні проекти, творчі, дослідницькі роботи, участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах); «Відгуки і рекомендації» (рецензії та відгуки на творчі роботи, дослідницькі проекти, участь у різних заходах); «Зведена підсумкова відомість» (результати навчальної діяльності, сформованості компетентностей). Учніське електронне портфоліо передбачає мультимедійну презентацію його змісту.

Застосування технології Е-портфоліо дозволяє підтримувати високу навчальну мотивацію учнів; розвивати уміння вчитися (визначати мету,

планувати і організовувати власну навчальну діяльність); стимулювати активність і самостійність; розширювати можливості навчання і самонавчання; формувати системне мислення, удосконалювати навички рефлексивної та оцінювальної діяльності; формувати адекватну самооцінку; створювати можливості для успішної соціалізації випускників.

Електронне портфоліо також є технологією автентичного оцінювання професійної діяльності вчителя. Воно створюється з метою моніторингу зростання професійної діяльності педагога, систематизації авторських навчальних матеріалів, обміну педагогічним досвідом, ефективної підготовки до атестації, участі у конкурсах педагогічної майстерності та саморозвитку, самоосвіти, підвищення самооцінки загалом.

Широкі можливості для активізації навчально-виховного процесу на уроках літератури містять мультимедійні технології.

Мультимедіа – це сукупність комп'ютерних технологій, де одночасно використовується кілька інформаційних середовищ: *графіка, текст, відео, фотографія, анімація, звукові ефекти, високоякісний звуковий супровід*. Технологія мультимедійного навчання ґрунтується на спеціальних апаратних і програмних засобах.

Учителі можуть ефективно використовувати комп'ютерну мережу для організації навчального менеджменту – для електронних журналів, обліку відвідування й успішності, проведення тестового опитування і перевірки його, виконання різних навчальних операцій з вироблення практичних предметних умінь і навичок.

Комп'ютерні технології сприяють розвиткові розумової діяльності вищого рівня, допитливості, творчості учнів, формуванню пізнавальних і дослідницьких умінь. Окрім того, такий тип навчання допомагає школярам здійснювати самоконтроль власної успішності, набувати свідомі метакогнітивні вміння з освіти й самоосвіти.

Мультимедійні технології відіграють позитивну роль у мотивації навчальної діяльності. Вони допомагають учням зосередитися на

конкретному матеріалі через поглиблений розгляд усіх його характеристик, включаючи графіку і звук, ізольоване висвітлення проблем і навіть створення власних навчальних матеріалів.

Ще одна істотна перевага такого типу навчання – візуалізація проблем та їхнього розв'язання. Візуальні презентації матеріалу можуть допомогти дітям просуватися від конкретного до абстрактного мислення. Окрім того, дають учням змогу розв'язувати проблеми й розвивати вміння високого розумового рівня, переходити від зосередження на запам'ятовуванні й репродукуванні фактів до застосування знань, випробовуючи результати і синтезуючи інформацію. Коли технологічні засоби формують базові вміння, школярі можуть самостійно досліджувати взаємозв'язки між ідеями, перевіряти гіпотези і конструювати знання.

Застосування у процесі вивчення української літератури у 5-11-х класах ІКТ сприяє: по-перше, якіснішому структуруванню **навчального** матеріалу; по-друге, урізноманітненню форм і методів подачі інформації і перевірки засвоєння її; по-третє, дає змогу використовувати надзвичайно багатий ілюстративний матеріал, зокрема анімації, відеодемонстрації, репродукції картин видатних митців, навчальні фільми (відеофрагменти), слайд-шоу, словники, довідники, науково-пізнавальну літературу тощо; по-четверте, привчає старшокласників до пошукової, дослідницької, експериментальної роботи; по-п'яте, і це найважливіше, формувати навички самостійної роботи, самонавчання.

Підготовка до уроку з використанням ІКТ

Для проведення такого уроку вчителеві потрібні:

- а) матеріально-технічна база;
- б) вміння користуватися нею;
- в) знання правил техніки безпеки.

Учитель повинен уміти набирати тексти, а також добре володіти іншими операційними вміннями - записуванням, скануванням, друком.

Працюючи за комп'ютером, і учні, і вчитель мають додержувати певних санітарно-гігієнічних вимог. Завжди потрібно пам'ятати про тривалість перебування коло монітора, стежити за поставою дітей, не допускати перевантаження.

Інтернет-видання «Розумники» пропонує для використання у навчально-виховному процесі серію програмно-педагогічних засобів для основної і старшої школи.

ППЗ створений згідно з чинними навчальними програмами з української літератури і рекомендований Міністерством освіти і науки України.

Мета розробників полягала у створенні посібника, який сприяв би активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їхнього творчого мислення, уяви, самостійності в навчанні, формуванні інформаційних, естетичних і читацьких компетенцій, посиленню позитивної, активно-творчої мотивації до вивчення української літератури.

Методологічною основою є принципи особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання. ППЗ забезпечує індивідуалізацію і диференціацію навчання, можливість використання його як самовчителя.

Зміст і структуру ППЗ спрямовано на розв'язання навчальних завдань через упровадження сучасних педагогічних **технологій**, зокрема інтерактивних і рефлексійних методів і прийомів, використання варіативної методики проведення уроків. Це може бути шкільна лекція (відеолекція), самостійна групова чи індивідуальна робота учнів, семінарське заняття, виконання завдань творчого характеру та ін.

Комплекс структуровано за такими рубриками:

- концепт теми;
- тематичне оцінювання й визначення цілей уроку;
- літературні портрети і фрагменти художніх текстів;
- літературно-критичні матеріали про письменників і їхню творчість;
- ілюстрації, фотоматеріали, відеофрагменти, анімаційні ролики тощо;
- запитання й завдання для самоконтролю;

- тести і ключі до них;
- словник літературознавчих термінів та адреси сайтів;
- мистецький контекст;
- міжпредметні зв'язки.

ППЗ побудований як конструктор. За допомогою швидкої навігації вчитель має змогу використовувати наявні медіа-об'єкти про творчість письменника, формувати довільні набори наочних матеріалів залежно від мети й завдань уроку, а учень - добирати для розкриття теми потрібний літературний матеріал, групувати й коментувати літературні факти, робити самостійні висновки й узагальнення.

ППЗ може бути використаний:

- для підготовки і проведення уроку на основі пропонованих матеріалів;
- створення авторського уроку;
- якісного здійснення тестового контролю знань;
- проведення індивідуальних і факультативних занять.

Програмний модуль ППЗ забезпечує:

- ведення бібліотеки базових елементів (тексти, відеофраїменти, аудіо лекції, анімації, тестові завдання тощо) курсу української літератури;
- створення нових уроків (наборів базових елементів, що дібрані для проведення одного конкретного уроку);
- редагування, копіювання й видалення наявних уроків;
- перегляд уроків;
- імпорт базових елементів із зовнішніх попередньо створених файлів;
- створення і додавання до ППЗ текстових і звукових фрагментів;
- ведення статистики процесу вивчення матеріалу учнями на своїх робочих місцях (комп'ютерах).

У модулі реалізовані:

основні режими: конструктор; уроки; підручник;

додаткові режими: статистика; імпорт; додавання текстового пояснення; запис звукового фрагмента.

Програмне забезпечення працює на платформі: M3 Mindows 98; M3 Mindows ME; MSMindows N74.0; MS Mindows 2000; MS Mindows XP.

Детальніше ознайомитися з програмно-педагогічними засобами і придбати їх можна на сайті Інтернет-магазину «Розумники»: www.rozumniki.net.

Отже, звернення до інформаційно-комунікаційних технологій надає уроку української літератури особистісної спрямованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів, сприяє формуванню предметних, загальнонавчальних і ключових компетентностей.

...Відстань між узятими за епіграф словами Сенеки і В. Флєрова – тисяча років. Маємо усвідомити, що без оволодіння методичним інструментарієм особистісно зорієнтоване і компетентнісне навчання залишаться гарною ідеєю, а школа продовжуватиме готувати до іспитів, а не для життя. Тисячі років у нас немає!